

Bloei en ondergang van het AKVS 1914-1935. Een kritische reflectie op het werk van Louis Vos. Eindpunt of nieuw begin ?

I. De jaren twintig

R. VAN LANDSCHOOT

In 1980 kwam Louis Vos klaar met een doctoraal proefschrift *Het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond 1914-1935* (K.U. Leuven). Het was de wetenschappelijk verbrede en verdiepte uitwerking van zijn licentiaatsverhandeling uit 1969: *Het A.K.V.S. in conflict met de geestelijke overheid. Nationalisme en cultuurflamingantisme in de Katholieke Vlaamse Studentenbeweging 1919-1932* (idem).

Tussen 1969 en 1980 heeft de auteur, met korte tussenpozen, een aantal studies in het licht gegeven, die sommige aspecten van de historiografie van de Vlaamse (studenten) beweging in het interbellum vernieuwden¹. Vos ging daarbij geen lastige vragen uit de weg, ook niet over de verhouding tussen nationalisme en politieke ideologie en evenmin over affiniteiten met fascistoïde en/of fascistische stromingen. De verwachtingen stonden derhalve hoog gespannen. Wie in de Leuvense promotiezaal de nauwelijks te stuiten vloed van kritische vragen aanhoorde, voornamelijk van een belangrijke groep oud-verantwoordelijken en sympathisanten van het A.K.V.S., was getuige van een eigensoortelijke historische ervaring, waarbij de medespelers van toen geconfronteerd werden met een wetenschappelijk opgebouwde synthese, vrucht van hedendaags onderzoek.

Het Davidsfonds heeft er goed aan gedaan deze doctorale scriptie in twee stevige banden uit te geven in een reeds monumentale reeks gewijd aan de historiografie van de Vlaamse beweging². Nu het werk er is — de eerste reacties zijn reeds wat uitgewaaid —, kunnen we met meer afstandelijkheid en kritische vraagstelling oordelen over deze twee onvergelykelijke en in vele opzichten boeiende decennia.

1. In de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, I, 1973 en II, 1975: de trefwoorden *Antoon Ampe* (98-99); *Jeugdverband voor Katholieke Actie* (717-718); *De Keikop* (1923-1925) (763); *Daniël Merlevede* (953-954); *Het Pennoen* (1925-1926) (1191); *Storm* (1919-1921) (1489-1490) en *Katholieke Studentenbeweging 1919-1945* (1507-1514). — *Ideologie en idealisme. De Vlaamse studentenbeweging in de periode tussen de twee wereldoorlogen*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, VI, 1975, 3-4, 263-328. — *Dat Volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge 1875-1933*, Leuven, 1976, het tweede gedeelte, de hoofdstukken V t.e.m. IX, 171-294. — *Nationalisme en rechtse stroming bij de Vlaamse studenten tijdens het interbellum*, Leuven, 1977.

2. Davidsfonds, Leuven, 1982. We citeren verder I en II.

Maar vooraf willen we wat dieper ingaan op de verwachtingen van de oud-A.K.V.S.-ers ten aanzien van dit werk. Zij verkeren uiteraard in een volstrekt unieke positie. Zij hebben het interbellum en daar binnenin de moeilijke jaren dertig meegemaakt, elk op zijn plaats en in zijn kader, maar niemand met de volle kracht om het geheel te overschouwen, laat staan te doorgronden. Bovendien zijn hun belangrijke maar fragmentaire, onvervangbare maar subjectieve appreciaties over het „toen” bijkomend gekleurd door welhaast een halve eeuw afgelegde weg. Hoe reageert men vanuit het „heden”, over de economische en maatschappelijke crisis heen, over de vervlogen welvaart, de pijnlijke naoorlogstijd, de bezettingsjaren, op beslissingen en evoluties uit de jaren twintig en dertig? Accurate en tot perfectionisme gedreven geesten zullen pijnlijk nauwkeurig een puzzel met ontelbare kleine stukjes hersamenstellen, indachtig de oude Leopold von Ranke dat geschiedschrijving een positivistische restauratie is van „was wirklich geschah”. Anderen kennen aan Clio de kracht toe, met verdiscontering van de onvermijdelijk subjectieve inzichten van de onderzoeker, te oordelen over wie gelijk en ongelijk had. De jonge mensen in het A.K.V.S. van vóór de tweede wereldoorlog ontlopen als ouderen in de huidige acceleratie niet deze voor hen existentiële problematiek van apologie, oordeel, eerherstel, nuancering en distantie.

Zich bewust van deze spanningen hebben de oud-A.K.V.S.-ers zélf het initiatief genomen: de *AKVS Schriften*³. Een eerste schok in die kringen was het in 1974 gepubliceerde boek van Lode Wils, *Flamenpolitik*, waarbij de auteur, op de hem eigen wijze bewust uitdagend, een aantal gegevens over het activisme relativeerde, ja ont-mythologiseerde⁴. Zij meenden dat in een neo-belgicistische geschiedschrijving het nationalisme van het A.K.V.S. bij voorbaat veroordeeld was. Een tweede schok werd veroorzaakt door de inmiddels berucht geworden uitzendingen van Maurits de Wilde over de *Nieuwe Orde*. Opnieuw blijkt niet alleen hoe moeilijk en uitdagend het is contemporaine geschiedenis te schrijven (met *dit* medium), maar ook dat een aantal getuigen, waarnemers en tijdgenoten van toen (al of niet uit het A.K.V.S. afkomstig) zich niet herkennen of niet willen herkennen in dit televisielandschap. Het ongenoegen en de zware kritiek, ja zelfs de algehele afwijzing van sommigen hebben te maken met verschuivingen in de geschiedschrijving sedert de jaren zeventig over de Vlaamse Beweging in de twintigste eeuw. Deze verschuivingen reveleren nieuwe appreciaties van frontbeweging en activisme, het nationalisme en de positie van Frans van Cauwelaert, de rechtse stromingen en de collaboratie. Het A.K.V.S. van

3. *AKVS Schriften. Mededelingen van de stuurgroep van de Oud-A.K.V.S.-ers*, vanaf nr. 1, november 1980.

4. L. WILS, *Flamenpolitik en Activisme. Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog*, Leuven, 1974, voornamelijk de hoofdstukken 1 en 12.

1914 tot 1935 kon dus onmogelijk ontsnappen aan deze escalatie. De generaties jongeren van even na 11 november 1918 tot even vóór 10 mei 1940 zijn meteen het voorwerp geworden van nieuw onderzoek.

Vanaf het tweede nummer van *AKVS Schriften*, april 1981, steekt er af en toe een puntig ongenoegen uit. Zeker waar het om een van de kernpunten uit het betoog van Vos gaat : de kerkelijke tegenkanting en veroordeling. Getroffen door scherpe en soms aanvechtbare maatregelen hebben deze oud-A.K.V.S.-ers er moeite mee om de achtergrondsopheldering van deze kerkelijke veroordeling *geheel* open te leggen. Misschien zijn ze te zeer getekend door de morele en religieuze aspecten van deze onzalige strijd. „Het is nu precies opvallend”, zo schrijft de redactie zelf, „dat de kerkelijke tegenkanting vanwege de Geestelijke Overheid het scherpst en meest algemeen in evidentie wordt gesteld, waaruit dan helderder dan de dag gaat blijken in welke overvloedige mate die tussenkomst van hoger hand een onvergetelijk klimaat van gewetensdwang en gewetensstrijd is gaan scheppen, evenzeer van antipatie — om het maar zacht te zeggen — en van uitgelokte ongehoorzaamheid. Aldus in haar eigen instituut de godsdienstige atmosfeer ging vergifigen. Kortom de religieuze opvoeding aan een vuurproef onderwierp. Dat spijt dit feit toch honderden priester-, missionarissen en kloosterroepingen konden rijpen en talrijke lekenroepingen in puur idealisme zo Vlaams en christelijk werden opgevolgd, getuigt ontegenzeggelijk voor de voortreffelijkheid, de innerlijke waarde van het A.K.V.S., die de studenten de harmonie heeft bijgebracht van Vlaams en Christelijk idealisme.”⁵ Dit lang citaat vertolkt uitstekend de subjectieve betrokkenheid van de historische medespelers en stelt tevens de focus scherper in op de vraag in hoeverre het Belgische episcopaat in zijn grote documenten van 1925-1930 en in zijn dagelijkse beslissingen, een negatieve rol heeft gespeeld. Vrezen de oud-A.K.V.S.-ers dat de conclusies van de school Wils-Vos hen in het hart zouden kunnen treffen?

Maar goed, Louis Vos is deze lastige confrontatie niet uit de weg gegaan. Misschien is dit een van zijn grootste verdiensten. Met scherpe geest heeft hij de probleemstelling van zijn studie onder woorden gebracht : „...inzicht krijgen in de werking van de katholieke, vlaamse studentenbeweging, met de bedoeling de karakteristieken ervan te kunnen aanduiden en *de ontwikkeling op politiek-maatschappelijk vlak* om op het spoor te komen van de factoren die bijdroegen tot bloei en ondergang.” De beide delen van het werk maken een logische diptiek uit, met een verhaal waarin „de rode draad de groeiende aantrekkingskracht (vormt) van een Vlaams-nationalisme maar ook — als spiegelbeeld — het verzet tegen de groeiende politisering. Met in het verlengde daarvan de *complexe* verhouding van het

5. Nr. 2, april 1981, *Ter Verantwoording*, (De Redactie), 1.

A.K.V.S. tot de kerkelijke overheid, en de discussie over onderwerping of verzet tegen de sterk wordende kerkelijke greep op het vrije katholieke jeugdleven." (I, 34 cursivering van ons, zie ook II, 289).

Een aantal aspecten van het boek laten we hier (helaas) ter zijde. We zullen het niet hebben over de specifieke organisatiestructuur van het A.K.V.S. en over het profiel van de college- of vakantiebonden (I, 271-341). We mogen hier volstaan met de constatering dat „het A.K.V.S.-netwerk met zijn 223 bonden, 25 gewesten en 5 gouwen in 1923-24 het hele Vlaamse land omspande" (I, 180). Na meer dan zeshonderd bladzijden blijkt evenwel een volledig *gecentraliseerd* A.K.V.S. niet of nooit bestaan te hebben. Het eigen profiel van elke gouw was diep ingesneden. Niet zonder een tikkelkje Westvlaams particularisme noteert Antoon Anckaert in een recensie: „West-Vlaanderen is de stevigste zuil geweest van het AKVS en van de KSA." ⁶ Maar, om het even of West-Vlaanderen al dan niet de belangrijkste zuil zou zijn geweest, de verdienste van Vos is groot, omdat hij de eerste alomvattende synthese uitborstelde en oog bleef hebben voor een genuanceerd federalistische ontwikkeling van het toenmalige studentenleven. Het is een al te simpel procédé de eigen, lokaal gebonden herinneringen te projecteren op het hogere geheel. Slechts weinigen die hun *memoires* uit het rijke roomse en Vlaamse studentenleven te boek stelden, bereikten deze nodige hoogte. We maken graag uitzondering voor Konstant Vangenechten ⁷. Zulk een bijdrage is meer dan een onmisbaar element om een inlegpuzzel af te maken. Het is een juweel dat het hele kleed opsiert.

We gaan hier slechts eventjes in op het historisch-pedagogisch onderzoek omtrent het A.K.V.S. Vos raakt daarbij wel een aantal belangrijke vragen aan. Eén daarvan betreft de in oud-A.K.V.S.-kringen veel voorkomende overtuiging van de *uniciteit* van de beweging, zoals Scrutator en Michiel Vandekerckhove, Albert Kriekemans en Maria de Leebeek het ooit formuleerden, de eersten in 1951 en 1953, de beide laatsten in 1962. Vos schuift ietwat te gemakkelijk hun appreciaties van de tafel als zelf tot historie gestelde oordelen. Maar kan men de *ervaring* uit deze en nog vele andere getuigenissen wegvlakken? Laten wij ter verduidelijking Scrutator (Max Wildiers?) uit 1951 aan het woord: „...de vernietiging van een der schoonste en waardevolste instellingen die wij op pedagogisch gebied ooit bezeten hebben, en waarvan de verdwijning nog steeds zulke leemten laat bij onze jeugd." (I, 11) ⁸ Dertig jaar later verdedigt Wildiers in wezen nog

6. *De Leiegouw*, XXIV, 3-4, december 1982, 377.

7. *Geschiedenis van de Geelse Studentenbond* (p.m.), 1975. Een hoofdstuk werd op de trefdag van de oud-A.K.V.S.-ers in mei 1980 voorgelezen, zie *AKVS Schriften*, nr. 1, november 1980, 25-34. In 1982 werd het gehele manuscript uitgegeven.

8. Men kan zich afvragen of in 1951 het tweede deel van deze uitspraak nog enige grond had.

dezelfde stelling. Bij een aantal recente gelegenheden⁹ wees hij op de eigen cultuurhistorische en pedagogische betekenis van de Vlaamse Studentenbeweging. Op 6 mei 1981 zocht hij naar „het originele van deze instelling”. „...belangrijke pedagogen (hebben) erop gewezen dat het A.K.V.S. zoals het oorspronkelijk door Rodenbach was uitgedacht en ongeveer een halve eeuw heeft gebloeid, dat dit eigenlijk een uniek fenomeen geweest is in de hele geschiedenis van de pedagogiek. Want in dit geval, zo hebben pedagogen-historici geschreven, ging het niet om een kritiek op een bepaald pedagogisch systeem uitgaande van één of andere groot denker, filosoof of psycholoog of wie dan ook zoals dat in andere landen voorkomt, maar om een correctie van het bestaande systeem door de jeugd zelf, door dezen die er de slachtoffers van waren en die door eigen inzicht tot de overtuiging gekomen waren dat het systeem grondig verkeerd was en hun niet de kansen bood om te worden wat zij wilden zijn.”¹⁰ Zo gezien lijkt het erop dat het A.K.V.S. een maatschappijkritische positie *avant-la-lettre* innam, of althans niet aarzelde binnenkerkelijk dwars te liggen. Was dat wel zo? Maar ook volgens Vos is het kernpunt van deze cultuurhistorische en pedagogische betekenis een christelijk geïnspireerde vrijheidsopvoeding, „een vrije jeugdbeweging, in de zin dat de leiding van de organisatie geen verantwoordelijkheid verschuldigd was aan gelijk welke volwassenenvereniging” (I, 26).

Naar ons aanvoelen is het laatste woord over deze eigen pedagogische A.K.V.S.-appreciatie niet gevallen. Er mag hier best gepleit worden voor een interdisciplinaire aanpak, en met name voor een inbreng vanuit het historisch-pedagogisch onderzoek onder leiding van Maurits de Vroede en Karel de Clerck. Trouwens, er is door Marcel Boey en Maria de Leebeek op het derde colloquium van het J. Lootensfonds (mei 1982), gewijd aan de

9. *Het tweede leven van Albrecht Rodenbach. De Rodenbach der Studentenbonden*, in: *Kroniek van Albrecht Rodenbach*, Orion, (juni) 1980, 283-286; zijn tussenkomst op de plenaire slotvergadering van het Rodenbach-colloquium van de Leuvense faculteit van Wijsbegeerte en Letteren, oktober 1980; *Bijdrage van het A.K.V.S. tot de bloei van de Nederlandse Cultuur* (6 mei 1981), in *AKVS Schriften*, nr. 3, november 1981, 6-16.

10. *AKVS Schriften*, nr. 3, november 1981, 6. Met belangrijke pedagogen bedoelt Wildiers dan vooral Alberic Decoene, over wie hij in betere formulering in juni 1980 schreef: „De pedagoog prof. Dr. A. Decoene, heeft destijds gewezen op de uitzonderlijke waarde van de studentenbonden onder pedagogisch opzicht. Het betrof hier jonge mensen, zo schreef hij, die uit eigen beweging en zelfwerkzaamheid, de fouten en tekorten van het heersende pedagogisch systeem wisten te corrigeren en aan te vullen. De studentenbonden leefden geheel aan de rand van de officiële onderwijsinstellingen en waren er totaal onafhankelijk van, niet zelden ook in open of verborgen tegenstand. Het ging op de samenkomsten niet om taken die van bovenaf werden opgelegd of om richtlijnen die door een of andere wijsgeer of pedagoog waren uitgedacht. De hele organisatie dreef uitsluitend op het initiatief en de ondernemingsgeest van onderaf. Naar de mening van prof. Decoene ging het hier om een verschijnsel, enig in de geschiedenis van de pedagogiek.” (285) — D. MERLEVEDE, heeft op 28 april 1982 te Averbode dit thema verder ontwikkeld: *De pedagogische waarde van het A.K.V.S.*

betekenis van Cyriel Verschaeve voor de Vlaamse meisjesbeweging in het interbellum¹¹, op diezelfde problematiek ingegaan. Het betreft hier weliswaar de zusterbeweging — die een aantal volstrekt eigen ontwikkelingen heeft gekend —, maar noch voor de jongens noch voor de meisjes is een doorgevoerde vergelijkende studie gemaakt met binnen- en buitenlandse bewegingen. Zelfs daar waar, in het inleidende hoofdstuk, Vos een vlugge schets maakt van de vergelijkende psychologie en socialisatie van het jeugdleven, de periodisering van de generaties, blijven we op onze honger. Er is in Vlaanderen vanuit verschillende disciplines nog pionierswerk te verrichten om de studentenbeweging van 1870 tot 1940 in het ruimere socio-culturele kader zowel als in de toegespitste aandacht voor de Vlaamse Beweging exact te situeren.

Dit boeiende A.K.V.S.-verhaal komt met twee beknopte hoofdstukken uit de steigers: *De Vooroorlogse Wortels* (I, 37-45) en *Beloken Tijd* (1914-1918, I, 47-83). Het eerste hoofdstuk doet ons met spanning uitzien naar de studie van Lieve Gevers, *Van Blauwwoeterie tot A.K.V.S. Geschiedenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging 1870-1914* (voorzien voor 1983). Voornamelijk omdat de auteur, in het kader van haar onderzoek, in een belangrijke voorbereidende publikatie uitvoerig gewezen heeft op de pastorale, pedagogische en politiek-maatschappelijke bekommernis van het Belgische episcopaat voor het middelbaar onderwijs¹². Belangrijk is dan ook de conclusie van Vos over de vooroorlogse periode: „In ongeveer veertig jaar had zich dus in Vlaanderen een jeugdbeweging ontwikkeld waarin leerlingen, seminaristen en studenten samenwerkten en die vooral vanaf 1903 een ruime inplanting had gekregen in alle provincies. Vlaams en katholiek waren de twee basiswaarden die eraan ten grondslag lagen. Het conflict dat omstreeks 1912 ontstond over de doelstellingen van de beweging, werd doorkruist door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog waardoor een totaal nieuwe situatie ontstond.” (I, 45)

Het conflict van 1912 had reeds te maken met het uit elkaar gaan van twee grote richtingen, de ene meer de nadruk leggend op het integraal Vlaamse karakter van de beweging — en waar kapelaan Cyriel Verschaeve¹³

11. Deze referaten worden uitgegeven in *Verschaeviana*, jaarboek 1983. Het betreft: R. VANLANDSCHOOT, *Ontstaan van de meisjes- en vrouwenbeweging in het Vlaanderen van 1909-1914*; M. BOEY, „*Gudrun*”, *Verschaeve en de Vlaamse Meisjesbeweging 1918-1940*; M. RENARD-de LEEBEECK, *Spiritualiteit en cultuurhistorische betekenis van de Vlaamse Meisjesbeweging in de dertiger jaren*.

12. *Kerk, Onderwijs en Vlaamse Beweging. Documenten uit kerkelijke archieven over taalgeme en vlaamsgezindheid in het katholiek middelbaar onderwijs 1830-1900*, Leuven, 1980. Uitvoerig besproken door R. BOUDENS, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, XLI, nr. 3, juli-september 1982, 181-187.

13. Eigenlijk reeds sedert 1908: R. VANLANDSCHOOT, *De aanloop tot Verschaeves Rodenbachopstel van 1909. Oude en nieuwe gegevens in het leven van Verschaeve 1906-1909*, in *Verschaeviana*, jaarboek 1981, 89-189.

een niet te miskennen rol in gespeeld heeft —, de andere meer openstaand voor sociaal gerichte problematieken en een bredere zedelijk-religieuze oriëntering. Het eerste naoorlogse nummer van de *Vlagge*, april 1919, onder de signatuur van Verschaeve betekende een eerste stap naar een zuiver nationalistische, politiserende visie. Een grondiger studie van deze Verschaeve-interventies in 1912 en 1919 zou bovendien nog bijkomende kwesties aan de orde stellen. Een daarvan betreft de specifiek katholieke spiritualiteit, geconsacreerd in de bewust gekozen identificatie van Vlaams en christelijk, erfenis van de Gezelle-Verriest boodschap, maar aangestoken door een sterker wordend integralisme, of moeten we spreken van latent ultramontanisme. De bronnen van deze katholieke spiritualiteit openbaren in tweede instantie zowel het groeiproces naar het nationalisme toe — bij hoevelen ging dit nationalisme niet innig en harmonisch samen met een integralistisch gekleurde katholieke belijdenis? — als naar de katholieke actie toe. De voorgeschiedenis van de Katholieke Actie in Vlaanderen, 1910-1922, is nog te onontgonnen en het vermoeden is maar al te sterk dat een aantal conclusies diep zouden inwerken op het beeld dat wij nu hebben van het conflict tussen het nationalistische A.K.V.S. en het kerkelijke Jeugdverbond. Vergeten we niet dat reeds in 1912-13 een aantal Vlaamse studentenleiders uitzagen naar de Waalse initiatieven van kanunnik Abel Brohée en het vroege A.C.J.B.¹⁴

Het A.K.V.S. heeft na 11 november 1918 in steeds grotere mate gekozen voor de integralistisch-nationalistische visie. Dat alles begon met een schok, veroorzaakt door de levendige frontervaringen die nu breed uitgestrooid werden over het studentenleven (I, 83, 90, 91). De kaleidoscoop die Vos uittent over het jaar 1919, met „ontrollende vaandels” (I, 89-108), behoort tot het meest vernieuwende van zijn boek, omdat we nu voor het eerst een breed fresco te zien krijgen van de verbazingwekkend snelle evolutie van het studentenleven. Officieel heette het dat de democratie de grote zedelijke overwinnaar was uit de grote oorlog, maar dat gold eveneens, zoal niet meer voor het nationalisme. Een golf van nationalistische gevoelens en leuzen spoelde over vele jongeren-bewegingen in West-Europa.

Dat was zeker niet uitsluitend het geval voor het A.K.V.S., zelfs niet voor de Belgische jeugd. Wie b.v. de nummers van het nieuwe Franse, clericale, goedeïnformeerde en lijvige tijdschrift *La Documentation Catholique*¹⁵, opgericht te Parijs op 8 februari 1919, naleest op wat geschreven is over de

14. Zie bv. *Hooger Leven*, VII, nr. 37, 14 september 1912, 4-a.b. *Le congrès des étudiants à Gilly*; VIII, nr. 39, 27 september 1913, 2-c.d. V.R., *Vlaanderen aan Christus. La Wallonie au Christ*.

15. *La Documentation Catholique*, I, nr. 1, 8 februari 1919, Maison de la Bonne Presse, Parijs. Een versmelting van vier vooroorlogse tijdschriften: *Les Questions actuelles*, *Chronique de la presse*, *L'Action catholique* en *Revue d'organisation et de défense religieuse*. We onderzochten de nrs. 1-730 (8 februari 1919 - 29 december 1934).

katholieke jongerenbewegingen, wordt sterk getroffen zowel door het aarzende voorbehoud van de ene redacteur t.a.v. het stijgende nationalisme als door het onbehouden enthousiasme van de andere. Velen geloofden in de identificatie tussen katholieke overtuiging en politiek nationalisme. Velen geloofden dat het nationalisme dé toekomst voor zich had. In dit algemeen klimaat moet ook het eigen A.K.V.S. gesitueerd worden. De centrale figuur evenwel, rond wie de nationalistische doctrine, zeker tot in de zomer van 1925, alsmar aangroeit, is Verschaeve. Bij herhaling wijst Vos op zijn uitzonderlijke invloed: de kapelaan schrijft het eerste editoriaal van de *Vlagge* (I, 94) en spreekt als eerste op de Rodenbachherdenking te Roeselare op 13-14 september 1919 (I, 107); hij is een „boegbeeld” van de *Vlagge* (I, 133); de *Blauwvoet* en *Ons Leven* beschouwen hem als de „leider” (I, 251; II, 18); zijn moreel gezag in de Leuvense crisis in 1925 na zijn anoniem maar volstrekt doorzichtig opstel over gezag en gehoorzaamheid (II, 68). Omwille van al deze niet te onderschatten gegevens is een onderzoek naar de rol van de kapelaan in de eerste naoorlogse jaren aan een nauwkeuriger onderzoek toe. Zeker wat het jaar 1919 betreft.

Beperken we ons hier tot twee preciseringen. De *Vlagge* van augustus 1919 bevatte „over meer dan zeven bladzijden de statuten van een Vlaamse Jonge Wacht, die gelieerd was met de Frontpartij” (I, 113). De „daders” van deze onmiskenbaar politiserende publikatie (enkele maanden vóór de eerste naoorlogse verkiezingen!) waren Cyriel Verschaeve en Joris Lannoo. En zeker deze laatste was niet de minst heftige. Zijn contacten met Verschaeve hadden sinds augustus 1918 alsmar aan intensiteit gewonnen en sedert juni 1919, na zijn demobilisatie, liep hij de streek van Tiel af met spreekbeurten over de Frontbeweging¹⁶. De oproep om zich als studentenbeweging achter het Front te scharen was in zijn ogen een consequente door-denker op de tekst van Verschaeve uit het Westvlaamse tijdschrift van april. Bovendien was die Vlaamse „Jonge Wacht” die hun beiden voor ogen stond, een kopie van de Katholieke Jonge Wacht zoals pater L. J. Callewaert die in 1913 gezien had¹⁷. En in Vlaanderen waren er in 1919-20 een aantal gemeenten waar een nieuwe formatie van K.J.W. voor de fotograaf van *Ons Volk Ontwaakt* poseerden. De politieke tweestrijd tussen Front en de zich herstellende Katholieke Partij beleefde reeds in de herfst van 1919 een hete

16. Geput uit het archief Joris Lannoo, Kasteelstraat 97, Tiel.

17. L. J. CALLEWAERT, *De toekomst der Katholieke Jonge Wacht en de Katholieke Jonge Wacht der toekomst*, Godsdienstige en sociale Traktaten, nr. 6, Geloofsverdediging Antwerpen, 1913. — Zie P. J. A. NUYENS, *Pater L. J. Callewaert. Met Woord en Daad in Liefde*, Mortsel, 1969, 49: „In deze brochure bekleemtoonde de auteur dat de jongelingen een politieke vorming moeten krijgen, die aangepast is aan de eisen van de democratische beweging, aan de schoonheid en de rijkdom van het jongelingschap zelf, aan de eis van zedelijkheid en godsdienstigheid en aan de eis van de Vlaamse Beweging.”

confrontatie, waarbij Verschaeve ondubbelzinnig de studentenbeweging in de politieke arena achter de Fronters opstelde.

De tweede precisering betreft de Rodenbachviering van 14 september 1919. Verschaeve, „die als eerste sprak en daarmee de toon van de hele viering bepaalde” (I, 107), distantieerde zich aldaar volledig van Frans Van Cauwelaert. De rede van Verschaeve is niet in haar geheel bekend, maar uit de persreacties van toen¹⁸ kan men meer opmaken dan wat er staat in het *Verzameld Werk*. Verschaeve is daar op zijn nationalistische en politiserende elan doorgegaan, door velen begrepen én gevolgd. Zelfs *Ons Volk Ontwaakt*, dat toch duidelijk aan Van Cauwelaert gebonden was, heeft vanaf zijn eerste naoorlogse nummer van 8 juni 1919 tot in maart 1920 (het Zoldercongres!) minstens veertien maal figuren uit de Frontbeweging (evenwel nooit Verschaeve) in het volle licht gesteld¹⁹. Het weekblad geeft op 14 september zelfs een ruime reportage over Albrecht Rodenbach van de hand van Jef Crick, maar een week later, op 21 september, geeft het een beknopt verslag van de gebeurtenissen in Roeselare maar zwijgt in alle talen over Verschaeve. Onder de titel *Rodenbach en de Vlaamsche Beweging* publiceert men een uittreksel uit de *Slotrede* van F. Van Cauwelaert. Maar dat is de tekst van augustus 1909! De scherpe tweestrijd tussen beide groten wordt in het populaire blad bewust uit de weg gegaan. Van Cauwelaert had evenwel zelf in *De Standaard* van 14 september een oproep neergeschreven *Aan de Vlaamsche Studenten* met zijn bekende, politiek-afwijzende stellingname. Die oproep was bedoeld voor de landdag van 8 september in Lokeren en verscheen, toevallig of niet, op het ogenblik zelf van de roerige Roeselaarse plechtigheid. Na de verkiezingen van 16 november sloot *Ons Volk Ontwaakt* zijn jaargang af met een grote foto van Frans Van Cauwelaert, „naar wien Vlaanderen thans vol verwachting opziet”. De tweestrijd Verschaeve-Van Cauwelaert, met als inzet de toekomst van het A.K.V.S. zelf, was in feite beslecht. En niet ten gunste van Verschaeve. De landdag van Lokeren had enigszins ingebonden: geen verglijding naar de politieke radicalisering (I, 116, 118). Maar hoe dan ook, Verschaeve (en anderen rondom hem) hadden een stroming losgeslagen en opgestuwd die in de volgende jaren en veel sneller dan verwacht in botsing zou komen met het Belgische episco-paat.

18. Er berust in de bibliotheek van de St.-Pietersabdij te Steenbrugge een bundel met persknipsels uit september 1919.

19. V, nr. 1, 8 juni 1919, 6 (de Houthakkers); V, nr. 6, 13 juli, 64-66 (J. Simons); V, nr. 7, 20 juli, 76-79 (F. Daels); V, nr. 8, 27 juli, 88-89 (E.H. Delbaere); V, nr. 9, 3 augustus, 107 (P. Impe); V, nr. 10, 10 augustus, 112-113 (J. Bernaerts en V. Vangramberen); V, nr. 12, 24 augustus, 144 (P. Vandermeulen); V, nr. 19, 12 oktober, 236-238 (L. J. Callewaert); V, nr. 20, 19 oktober, 252-253 (Fronttoneel); V, nr. 28, 14 december, 344 (J. Faes); VI, nr. 3, 17 januari 1920, 41-42 (J. Peeters en A. Dewulf); VI, nr. 7, 14 februari, 94-95 (H. Thans); VI, nr. 9, 28 februari, 118-120 (F. Deprez); VI, nr. 11, 13 maart, 142-145 (J. English).

Voor het A.K.V.S., dat in de grote vakantie van 1919 een ontplooiende „ waaruit bleek dat ze de oorlogsperiode glansrijk had overleefd ” (I, 104), in 1923 beschikte over een goed uitgebouwde, zij het federatieve organisatie (I, 180), met jaren van „ grote bloei ” (I, 215), maar ook jaren waarin een „ dreigend isolement ” als een naderend onweer opstak (II, 51), werd het conflict met de katholieke parlementaire meerderheid én het episcopaat onvermijdelijk, bitter en diepe sporen nalatend. Op het ogenblik dat de Katholieke Actie-gedachte tot effectieve organisatie aanleiding kon geven, „ stond het A.K.V.S. volledig los van kerkelijk gezag, katholieke en sociale jeugdverantwoordelijken en christen-democratische politici ” (I, 270). We beperken ons tot enkele kritische vragen met betrekking tot het episcopaat.

Tot februari 1925 kan men niet spreken over een geconcentreerde en eenduidige actie van de bisschoppen. Juist is dat de tegenstelling tussen kardinaal Mercier en de bisschop van Luik, Mgr. Rutten, het grootst was (I, 135). Sterker dan alle andere auteurs voorheen beklemtoont Vos dat „ Mercier eerder sympathiseerde met de conservatieve franskiljonse katholieken, terwijl Rutten openlijk de flamingantische christen-democraten steunde ” (I, 137). Dat roept een stel bijkomende vragen op over de maatschappelijke en ideologische ontwikkeling bij de kardinaal in de jaren na de wereldoorlog, maar daar gaan we niet verder op in. Toch moeten vanuit die optiek de onderhandelingen van Jozef Calbrecht met het aartsbisdom (I, 140 e.v.) over enige positieve erkenning van het A.K.V.S. als volstrekt naïef beschouwd worden. We geloven niet dat Mercier ooit de Vlaamse studentenbeweging, zoals ze geëvolueerd was, kon accepteren. Wel hadden Rutten, Seghers (en zelfs Heylen) consideratie voor een flamingantische studentenbeweging, als ze zich maar volstrekt buiten politieke kwesties en volkomen gehoorzaam opstelde.

Met Vos kunnen we het niet eens zijn over zijn beoordeling van de Brugse bisschop Waffelaert. Hoewel we „ over de vlaamsgezindheid in de Westvlaamse colleges het best zijn ingelicht ” (I, 131) en de „ conclusie gewettigd is dat het nationalisme in Tielt zijn stevigste wortels had ” (II, 28), toch moeten over het bisdom Brugge en het college van Tielt nog belangrijke nuanceringen aangebracht worden.

De prelaat had „ geen bezwaren tegen een vlaamsgezinde opstelling van zijn clerus na de oorlog ” (I, 133) en „ zag de beweging graag bloeien zolang ze paste in zijn eigen visie dat vlaamsgezindheid vooral een middel was tot katholiek leven ” (I, 138). Feit is dat de bisschop na 11 november 1918 bijna een jaar heeft nodig gehad om uit een diepe besluiteloosheid weer met krachtigheid het bestuur in handen te nemen. Pas in augustus 1919 verscheen het eerste naoorlogse nummer van *Collationes*, zonder enige verwijzing naar de nieuwste situatie. Via familierelaties goed bekend met hogere kringen in het leger (zijn broer was generaal) en als fervent lezer van

La Patrie liet hij ongeveer alles begaan tot na de verkiezingen van 16 november 1919. De uitslag, waarbij christen-democratische en Vlaamse tendensen ook in Brugge sterk naar voren kwamen, veroorzaakte het grote ontwaken. Dit leidde tot een pijnlijk conflict met Achiel Logghe (in het A.K.V.S. van West-Vlaanderen goed bekend én werkzaam), die op 23 november aan zijn bisschop schreef: „...Uwe priesters, Mgr. hebben dikwijls den indruk dat Uwe Hoogw. levende buiten de invloedhebbende werkingen van den huidige tijd den wezenlijken toestand der zaken niet inziet zooals hij is...”²⁰

De elf juli-vieringen van 1919 en zelfs die nog van 1920 zijn daar de getuigen van. Verschaeve bleef ongemoeid tot in het voorjaar 1920 ononderbroken, bijna week na week, aandringen op de erfenis van de Frontbeweging: het politieke zelfbestuur van Vlaanderen. De bisschop, die in de loop van 1920 wel zeer benomen was door zijn actieve deelname aan het Mechelse provinciale concilie en een eigen groots jubileumfeest (20 augustus), verstrakte vanaf de zomermaanden zijn houding. Zijn Latijnse brief van 21 september (I, 232 en n. 59) kan aangezien worden als het beginpunt van een niet meer aflatende repressieve beweging tot in 1927.

De radicalisering van de zomer 1920 (I, 220) zou zich weldra ontladen in Tielt, waar „de hevigste nationalist” (II, 26) zaten. Op 30 augustus hield men in Tielt een Paul Impe-dag, duidelijk in het teken van het „Front”. Joris Lannoo was de voornaamste organisator. Maar hij veroorzaakte onenigheid tussen de „oudstrijders” en de andere leden van de „Katholieke Vlaamse Bond”, onenigheid die enkele maanden later bij de gemeenteraadsverkiezingen van april 1921 in het volle daglicht zou treden. Het is niet zo gek te veronderstellen dat tegen deze achtergrond de tekst van de Latijnse brief van 21 september 1920 en ook een aantal volgende beleidsbeslissingen moeten begrepen worden. Mede onder invloed van Aloïs Van de Vyvere. Laten we even ingaan op de voorgeschiedenis van dit haast onopgemerkte document. Op 2 augustus was Van de Vyvere aanwezig op een feestelijke herdenking van het Tieltse college (1720-1920)²¹. Dit feest betekende zo goed als het afscheid van de vlaamsgezinde principaal Oscar Van den Abeele, die enkele maanden later tot deken benoemd werd in de „verwoeste gewesten” van Diksmuide. Half augustus pleitten Verschaeve en De Smet (en waarschijnlijk ook Karel Dubois) in Gistel op een goudtag van de Vlaamse meisjes voor amnestie²². Een week na de landdag van het A.K.V.S. te Mechelen, 21-23 augustus (I, 223), had dan de reeds vernoemde Paul Impe-dag in Tielt plaats. Maar er was meer dan de heroï-

20. J. GELDHOF, *Achiel Logghe*, in *Ne Pereant*, II, 1965; A. OSAER, *Kanunnik Achiel Logghe en de arbeidersbeweging in West-Vlaanderen*, in: *De Kracht van een overtuiging*. 60 jaar A.C.W., Zele, 1981, 123 en n. 19.

21. *Gazette van Thielt*, LXXI, nr. 35, 28 augustus 1920.

22. Getuigenis Martha Vande Walle, Knokke, 1979.

sche frontherinneringen. In het Gildhof sprak Oscar Dambre²³, naar aanleiding van de Joe English-hulde over de eerste IJzerbedevaart. De spreker ontvouwde er echter een radicaal, revolutionair getint programma, dat reeds verwees naar het manifest van *Ter Waarheid* (januari 1921)²⁴. Deze spreekbeurt precies deed bij Alois Van de Vyvere de beker overlopen. Hij zou reageren. Inmiddels verkreeg op 3 september pater L. J. Callewaert van de bisschop van Brugge het imprimatur voor zijn *Kerelsleven*, doch met de dwingende instructie het eerste hoofdstuk, „Aan de studerende jeugd van Vlaanderen”, weg te laten²⁵. Op 5 september spraken, althans volgens de *Gazette van Thielt*, Cyriel Verschaeve en Karel Elebaers in Steenkerke²⁶. Dit alles samen vormt de eigenlijke reden waarom Van de Vyvere in nijldige bewoordingen op 11 en 27 september naar Frans Van Cauwelaert schrijft. Hij beklagde zich fel over Verschaeve, Oscar Verhaeghe, Albert Pil, Oscar Dambre e.a. „Nooit hebben wij zooveel aanzien en zooveel veld verloren als gedurende de studenten - zelfbestuur - Van den Reek - amnestie - Joe English - campagne, die onder het verlot is gevoerd geweest. Studenten, seminaristen en jonge priesters zijn totaal afgetrokken geworden van de katholieke beweging. Al onze ernstige kieswerkers, die toch zoo goed gesteld zijn, en alle invloedrijke personen die wij aan het winnen waren, willen van hunnen kant niet meer mede.”²⁷ Wij geloven niet dat bisschop Waffelaert de echo's van een Antwerps gewestdag vandoen had (I, 232) om zijn reglementeringen in de Westvlaamse colleges te verscherpen.

Het verwijt dat hij richtte tot directeurs en leraars „dat sommigen onder hen hun priesterlijke taak van opvoeding der jongeren tot goede christenen en vaderlandslievende burgers schenen vergeten te zijn, omdat ze zich te veel met taalkwestie en politiek bezighielden” (id.), lijkt zo te zijn weggevoerd uit de brieven van de bekende katholieke politicus. Dit alles kadert maar al te goed in een concertatie Waffelaert-Van de Vyvere. Bovendien ging de frontistische escalatie verder. Op 6 oktober werd het monument van de gesneuvelde van Tielt een nieuwe gelegenheid om het duo Verschaeve-Karel Lateur, dat in Steenkerke al de belangstelling had getrokken, opnieuw in het volle daglicht te plaatsen. Een maand later werd het gedicht van Verschaeve, gewijd aan „houthakker” Maurits Geerardyn, op duizenden exemplaren verspreid. De benoeming op 11 december van Georges Colle, fami-

23. *Gazette van Thielt*, LXXI, nr. 32, 7 augustus 1920. Aankondiging.

24. De *Gazette van Thielt*, LXXI, nr. 36, 4 september 1920 geeft evenwel geen enkel verslag van deze spreekbeurt.

25. P. J. A. NUYENS, in *Kultuurleven*, februari 1966, 109.

26. *Gazette van Thielt*, LXXI, nr. 37, 11 september 1920. Zie ook R. DE GHEIN en Cl. DE RIDDER, *Een halve eeuw van Vlaams idealisme*, Tielt, 1977, waar op de achterzijde een afbeelding van de affiche van 4 september 1920 te zien is (en Verschaeve niet bij de sprekers staat).

27. V. JANSSENS, *Burggraaf Aloys Vande Vyvere in de geschiedenis van zijn tijd (1871-1961)*, Tielt, 1982, 116-117 op basis van AMVC. *Fonds Van Cauwelaert*.

lied van Alois Van de Vyvere, tot nieuwe principaal te Tielt, moet in dat licht beschouwd worden. Van de Vyvere, die zelf op 20 november minister van economische zaken geworden was (in het kabinet H. Carton de Wiart), had nog aan macht en aanzien gewonnen in die dagen.

De brief van 21 september 1920 en de prosynodale rede van 10 mei 1921 markeren bij de Brugse bisschop de omkering (I, 232, 237) van duldzaamheid naar repressie. Colle zou zich deze teksten volkomen eigen maken en stipt uitvoeren. Vos heeft zo goed als geen aandacht voor de aanvangsjaren van deze belangrijke collegedirecteur. Nauwelijks is hij geïnstalleerd of in Tielt duiken de eerste nummers op van *Ter Waarheid*, een literair en politiek tijdschrift, democratisch en nationalistisch flamingant, waarin directeur Van Severen en medewerker Dambre uit alle macht de Frontpartij verdedigden²⁸. Deze partij kwam in april 1921 overigens tot grote consternatie van Colle bij de gemeenteraadsverkiezingen op. Hij was — evenals de bisschop — sinds 25 maart lezer geworden van de *Revue Catholique des idées et des faits* van abbé René-Gabriël Vanden Hout (bij Vos enkel I, 254 en II, 56), die jarenlang een belangrijke rol heeft gespeeld in de bestrijding van het nationalisme bij de jeugd en tijdens de aanvangsjaren van de Katholieke Actie²⁹. Het is vanuit deze lectuur dat Colle in 1922 als „Catholicus” in de *Gazette van Thielt* verschijnt en een ongenadige strijd begint tegen Verschaeve, Lannoo, Van Severen, het A.K.V.S. en de Frontpartij. We zullen daar uitvoerig moeten op terugkomen.

Daarom zijn de incidenten van juli-augustus 1921 in het Tieltse college geen losse flodders. Zij staan aan het begin van een principiële en definitieve afwijzing, waarbij Colle zijn povere journalistieke talenten in 1922, 1923 en 1924 over tientallen bijdragen uitsmeerde. Maar de argumentatie Vanden Hout-Colle maakte indruk in Brugge. Aan de overzijde echter haalde men ook zwaar uit. Van Severen deed dit niet alleen in *Ter Waarheid* (waarin het eerste jaar de naam en de invloed van Verschaeve overduidelijk was), maar vanaf 30 september 1921 in *De Vlaming van Roeselare-Thielt*; het duo Robrecht de Smet-Albert Pil in de jeugdkroniek van het weekblad *Vlaanderen* (sedert 14 mei 1922) en de meer nationalistisch gerichte artikelen in *Onze Jeugd* vanaf 1922 verwijdden de nationalistische kringen onder de jongeren. Precies in deze maanden „werd het Vlaams-nationalisme in de studentenwereld omgevormd tot een doctrine” (II, 13).

28. R. WILLEMYNS, *Ter Waarheid*, trefw. *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, II, 1975, 1655.

29. R. G. Vanden Hout nam dit initiatief niet zonder steun en duidelijke sympathie van kardinaal Mercier. Zie Gedenkboek *Abbé Vanden Hout*, 1969, 31. We onderzochten de jaargangen I-V (25 maart 1921 - 26 maart 1926). Het weekblad *Vlaanderen*, I, nr. 26, 4 november 1922 sprak over een „blinde haat der Revue Catholique des Idées et des Faits voor de katholieke vlaamse nationaliteit.”

Voornameijk in West- en Oost-Vlaanderen, „die samen meer dan de helft van de bonden en leden vertegenwoordigden” (II, 46).

Deze ideologische verschuiving of nationalistische fixatie heeft reeds in de herfst van 1922, zeker bij Mercier en Waffelaert, het „point of no return” veroorzaakt. De aandacht in de geschiedschrijving is voornameijk naar het Leuvense conflict van 1924-1925 gegaan. Vos leert ons dat dit laatste al sinds jaren groeide. De poging van Edmond Rubbens in april en mei 1922 in de kolommen van de *Revue Catholique des idées et des faits* (I, 254) om tot een ware dialoog te komen met de Waalse vertegenwoordigers van de Katholieke Actie (Louis Picard, Jacques Leclercq, Giovanni Hoyois en Luc Hommel) mislukte uiteindelijk : meer dan een dovemans gesprek is het niet geweest. Het loont echter de moeite het pleidooi van Rubbens van 7 april te vergelijken met de (niet gepubliceerde) geïmproviseerde slottoespraak van kardinaal Mercier te Gemblours van 17 september. Marcel Cordemans heeft in zijn biografie over Rubbens de aandacht toegespitst op de replieken van 12 mei³⁰. *

30. M. CORDEMANS, *Edmond Rubbens*, Wetteren, 1966, 108.

* Zie volgend nummer.